

Lenea și beția reprezentate în proverbele românești și spaniole

Florina-Cristina HERLING

Universitatea Tehnică de Construcții București

Rezumat

Proverbele sunt formulări sintetice ale unor adevăruri general valabile care fac referire la o întreagă filosofie a vieții, prezentând o societate rurală, tradițională. Această societate de odinioară a fost condusă după norme tradiționale nescrise, acceptate de întreaga comunitate. Însă, când aceste norme erau încălcate, se distrugea echilibrul social și moral. Rolul proverbelor morale constă în surprinderea caracteristicilor comportamentale ale individului și în restabilirea normelor eticii încălcate. Prin aceste proverbe morale se obține un tablou al valorilor morale ale unui popor. Astfel, prin caracterul didactico-moralizator, proverbele încearcă să refacă echilibrul social prin indicarea, sancționarea și corectarea viciului. Două dintre defectele cele mai grave într-o societate rurală sunt lenea și beția, care sunt aspru sancționate în proverbe, „purătorii” acestor vicii fiind supuși râsului și ridicolului. Atât lenea, cât și beția sunt reprezentate în proverbe mai ales prin numirea directă a viciului, sau prin purtătorul acestor vicii: leneșul sau omul leneș; bețivul sau omul bețiv. Pe lângă aceste reprezentări directe, lenea și beția sunt zugrăvite și prin actanți umani, care aparțin mediului rural (în special preotul) și non-umani (în special din mediul animal). Mentalitatea populară a transmis de-a lungul timpului, din generație în generație, respectul pentru muncă în formarea individului, dar și comportamentele lipsite de exces, concretizate mai ales prin cumpătare la mâncare și băutură. De aceea leneșul și omul bețiv trebuie reabilitați în societatea rurală prin intermediul proverbelor, prin care se încearcă refacerea echilibrului moral.

Cuvinte cheie

actant, beție, lene, proverb, viciu.

Introducere

Obiectivul acestei lucrări este de a prezenta câteva dintre proverbele reprezentative despre beție și lene, două dintre viciile cel mai frecvent întâlnite la membrii unei societăți, precum și protagoniștii prin care se realizează cele două vicii sau care se identifică acestea. Dorim să observăm, de asemenea, gradele de echivalență dintre proverbele românești și spaniole, precum și asemănările și deosebirile culturale. În mentalitatea colectivă s-au înrădăcinat stereotipuri care redau prin diferiți actanți, umani sau non-umani, caracteristici și comportamente umane (în cazul acestui articol beția și lenea). Prin proverbe se stabilește o relație între limba și gândirea populară, care converg către experiențele umane. O analiză a limbajului paremiologic este importantă pentru a cunoaște și înțelege cultura și viața cotidiană rurală, dar este și un mijloc de a reliefa caracteristicile lingvistice ale acestor microtexte didactico-moralizatoare. Proverbele au extras de-a lungul

secolelor pedagogia populară, deoarece nu sunt altceva decât rezultatul experienței și al valorilor unei comunități. Rolul acestora este de a sancționa și îndrepta membrii comunității care se abat de la regulile morale stabilite în comunitate. Astfel, prin fină ironie, dar și prin sfaturile și învățăturile cuprinse în proverbele despre lene și beție, se încearcă îndreptarea purtătorilor acestor vicii. În cultura paremiologică românească și spaniolă se observă asemănări atât la nivel conceptual, cât și la nivel moral. Există proverbe asemănătoare atât prin conținutul semantic, cât și prin purtătorii acestor vicii între cele două culturi, ceea ce conduce la o luptă universală împotriva viciilor.

Lenea și beția în proverbe

Proverbele redau viziunea autorilor populari anonimi într-o formă scurtă și concisă, exprimând adevăruri cu valoare generală, care abundă de informații despre viața și membrii comunităților rurale. Există proverbe universale care exprimă o reflecție sau o învățătură general umană și proverbe care reflectă particularități socioculturale ale unei comunități. Ion Dodu-Bălan considera proverbele

o formă a conștiinței etice a omului și a popoarelor, o *formă de exprimare*... O formă de autodefinire și de mărturisire a superiorității omului; un mijloc de cunoaștere și autocunoaștere, de pătrundere în tainele universului spiritual și de existență social-istorică a ființei umane; o cale de teaurizare a înțelepciunii multimilenare a umanității. (Bălan 1974: VI)

Colecțiile de proverbe cuprind materialul paremiologic al unei culturi, fiind adevărate panorame ale mentalității unor comunități, cel mai adesea rurale, a viziunii acestora asupra lumii înconjurătoare și a activităților zilnice desfășurate în cadrul acestor comunități. De asemenea, sunt arhivele stereotipurilor comportamentale redată și transmise din generație în generație prin proverbe. Stereotipul comportamental se manifestă în proverbe prin diferite imagini, protagoniști sau idei acceptate de o întreagă comunitate, fiind doar o concepție simplificată a unui personaj sau tip de personalitate. Ca forme ale limbii, proverbele prezintă o varietate de caracteristici artistice și gramaticale, precum și o particularitate lexicală, precum arhaismele și regionalismele. Din punct de vedere lingvistic, Gloria Corpas Pastor (1997: 148 și 150) identifică “cinci caracteristici definitorii [ale proverbelor]: lexicalizarea, autonomia sintactică și textuală, valoarea de adevăr general și caracter anonim”, iar printre particularități sunt amintite: “sensul metaforic, caracterul tradițional și scopul didactic și dogmatic.” Majoritatea proverbelor prezentate au echivalente în cele două limbi, română și spaniolă. Gradele de echivalență sunt: echivalență totală (proverbe care corespund total în cele două limbi la nivel formal, lexical și conceptual), echivalență parțială (proverbe care corespund parțial în cele două limbi la nivel formal, lexical și total la nivel conceptual) și conceptuală (proverbe care nu corespund în cele două limbi la nivel formal și lexical, dar corespund din punct de vedere al conținutului semantic). Există, de asemenea, proverbe care au caracter național sau tradițional, care nu au echivalente în cele două limbi. Acestea sunt cele mai numeroase, deoarece redau modul de a gândi și particularitățile unui popor. Astfel, vom

identifica cu ușurință în corpusul folosit pentru realizarea acestui articol cele patru tipuri de echivalență.

Două dintre cele mai întâlnite și blamate vicii în cadrul unei comunități sunt lenea și beția. De-a lungul timpului, oamenii au încercat să păstreze un echilibru între membrii comunității, un echilibru bazat pe dogme și învățături bisericești, care au ca scop răspândirea valorilor morale, a virtuților. Religia creștină consideră lenea un păcat capital, deoarece starea de inactivitate generează alte păcate precum hoția, minciuna etc., care au efecte nocive și periculoase asupra membrilor unei societăți. Atât în limba română, cât și în spaniolă există două proverbe echivalente parțial care susțin ideea că lenea este mama, sursa și suportul tuturor viciilor: *Lenea e începutul răutăților* - *La ociosidad es la madre de todos los vicios* (proverb echivalent conceptual), deoarece acest viciu împiedică omul să-și conducă viața prin intermediul virtuților și să ajungă la valorile morale prin comportamente pozitive. Purtătorul acestui viciu este lipsit de acțiune, negând orice activitate, fapt care conduce la anumite lipsuri: *Cine mult iubește somnul, hainele de pe el curg ca aluatul* - *Mucho dormir causa mal vestir* (proverbe echivalente parțial); la lipsa hranei: *Cine nu muncește nu mănâncă* - *El que no trabaja, no come* (proverbe echivalente total), *Cine vara petrece cântând/ Iarna rămâne flămând*, *Cine ziua e leneș rămâne flămând pe noapte*, *Lenea e cucoană mare/ care n-are de mâncare*, *En esta vida, caduca/ El que no trabaja no manduca*; la sărăcie: *Lenea este începutul sărăciei* - *Pereza, llave de pobreza* (proverbe echivalente conceptual), *Lenea merge încet și sărăcia o ajunge din urmă* - *Anda tan despacio la pereza, que siempre la alcanza la pobreza* (proverbe echivalente parțial), *Cine muncește, pâinea nu-i lipsește, iar cine se lenevește, sărăcia de el se lipește* și uneori chiar la moartea individului cuprins de inactivitate: *Leneșul moare de foame și donița la gură nu poate s-o ridice*, *Sârguinciosul se desfată mâncând, iar leneșul și moare flămând*, *Vara-ntins la umbră doarme/ Și iarna moare de foame*. Pe lângă lipsurile pe care le atrage după sine lenea și pe care purtătorul acestui viciu le suportă, de omul leneș se lipește defectul limbuției, deoarece lipsa de activitate dezvoltă și alte defecte umane: *Are bună gură/ Dar la șură nu-i strânsură* - *La lengua larga es señal de mano corta* (proverbe echivalente conceptual), *Bun de gură, rău de lucru* - *Hombre hablador, nunca hacedor* (proverbe echivalente parțial), *Care tot mereu vorbește/ El treaba și-o zăbovește* - *Cuando anda la lengua, paran las manos* (proverbe echivalente conceptual).

Alături de proverbele care au ca protagonist viciul propriu-zis (*lenea* – *la pereza*), actanții cel mai frecvent întâlniți sunt bărbatul și femeia, însă apar uneori și actanți non-umani. Bărbatul este reprezentat fie prin viciul pe care îl poartă, *leneșul*, *trândavul* – *el perezoso*: *În casa trândavului e sărăcie lucie* - *El perezoso siempre es menesteroso* (proverbe echivalente conceptual), *Cine la tinerețe e leneș, suferă la bătrânețe*, *Cucul cântă, iar leneșul stă și numără*, *În casa leneșului totdeauna e sărbătoare*, *Leneșul ca o piatră aruncată în tină zace*, *El hombre perezoso, en la fiesta es acucioso*, *El mozo perezoso por no dar un paso, da ocho*, fie prin identitatea etnică, întâlnită în două proverbe spaniole *țiganul* – *el gitano*: *Si quieres ver a un gitano trabajar, mételo en un pajar* și *evreul* – *el judío*: *No es el judío para el trabajo, ni el trabajo para el judío*. Femeia este reprezentată prin viciul pe care îl poartă, *leneșă* – *la holgazana, la haragana*: *Leneșă, când se*

scoală,/ Pare că are ouă în poală, *A la haragana en la tarde le viene la gana, La holgazana vieja, el sábado coge rueca, Mujer ociosa ante el espejo se pasa las horas*, prin poziția pe care o ocupă în societate: *Al alba de la duquesa, que da el sol a media pierna* sau activitatea zilnică pe care nu dorește să o îndeplinească: *La cântare e vestită/ Însă nu știe face pită, La horă mă îndes, mă îndes, iar de furcă fug cât pot, Mama-mpunge, fata trage,/ Mândră cămășuică face, Muierea bărbată, de abia intră în război și se încurcă ițele, Muierea care nu vrea să plămădească, toată ziua cerne, Zena până se îmbracă/ A supt vițelul la vacă*. Ca actanți zoomorfici prin care este reprezentată lenea în proverbe am întâlnit vulpea în două proverbe echivalente parțial în cele două limbi: *Vulpea care doarme nu prinde găini - A raposa durmiente no le amanece la gallina en el vientre* (proverb echivalent parțial) și pisica tot în două proverbe echivalente parțial și un proverb fără echivalent în limba română: *Cu papuci în picioare nu prinde pisica șoarecele - Gato con guantes no caza ratones* (proverb echivalent parțial), *Peces quiere el gato; mas no entrar en el agua*.

Beția este, de asemenea, un viciu prin care „se distrugea echilibrul social și moral” (Canciovici 1984: 7) al unei comunități, în special rurale, și care este foarte bine conturat în proverbe. Acest viciu se manifestă prin necumpătarea la băutură, ceea ce conduce către o decădere morală a individului. Băutura în exces deformează realitatea și îl face pe om să își schimbe caracterul și să piardă controlul asupra comportamentului său, fapt subliniat în proverbul românesc *La beție omul este pisică, maimuță și la urmă porc*. Beția, deși nu este în sine un păcat capital (fiind inclus în păcatul lăcomiei), conduce la alte defecte morale, deoarece purtătorul acestui viciu, prin pierderea rațiunii poate acționa inconștient. Astfel, beția este asociată cu lenea: *La muiera băutoare,/ Nu treabă cuptorul mare, Unii muncesc până mor/ și alții beau cu capul gol, Vai de bărbățul meu,/ El muncește și eu beau*, cu sărăcia: *Ce-a câștigat într-o vară a beut într-o seară, Cine bea vin își bea punga și mintea, ba și sănătatea, Cu mâncarea nu prăpădești cărarea,/ dar cu berea-ți prăpădești averea, Pocalele multe de-ți plac,/ Te face om sărac cu pierderea rațiunii: Fie omul cât de bun,/ Vinul îl face nebun - El buen vino hace mala cabeza* (proverbe echivalente parțial), *Unde intră vinul, rușinea iese de acolo - Donde el vino entra, la verdad sale* (proverbe echivalente parțial), *Omul la beție/ Cade-n nebunie - Do entra beber, sale saber* (proverbe echivalente conceptual), *Bea de se turtește și cocă se face, Cine bea mult vin își bea și mințile, La buciul viței trei vlăstari cresc: unul al sănătății, altul al veseliei și altul al tulburării, Omul bețiv nu știe ce face, Omul când e beat se crede împărat, El mucho vino, saca al hombre de tino și cu limbuția: Ce e în inima treazului,/ Stă în gura beatului - Cuando el vino entra, el secreto sale afuera* (proverbe echivalente conceptual), *Cel cuprins de băutură/ Nu știe ce-i iese din gură - Después de beber, cada uno dice su parecer* (proverbe echivalente conceptual), *De la nebun și de la beat adevărul este lesne de aflat, Multe spune românul la beție, El vino da buena lengua*.

Alături de proverbele care au ca protagonist viciul propriu-zis (beția – la *borrachera*): *Omul la beție își dă arama pe față, Beția e sărăcie grozavă, Fala și beția/ Aduc sărăcia, Beția e nebunie cu voie, Beția e ușa tuturor răutăților și de*

mijlocul prin care se realizează acesta (*băutura – la bebida*): *Băutura e sămânță de vorbă, Cine băutura iubește,/ de sărăcie se gătește*, actanții cel mai frecvent întâlniți sunt bărbatul și femeia, însă apar uneori și actanți non-umani. Bărbatul este reprezentat prin viciul pe care îl poartă, *bețivul – el borracho*: *Bețivul, când este beat,/ Îi pare că e împărat, Omul bețiv, la beție, scoate din gură ceea ce are la trezie, Bețivul își bea și straietele și mințile, Al borracho fino, ni el agua basta ni el vino, Dice el borracho lo que tiene en el papo* sau prin funcția pe care îl ocupă în societate *preotul*: *Gâtul popii, litră dreaptă, Popa bat/ și Ivan nici gustat*. Femeia apare în proverbe prin asocierea acesteia cu viciul *femeia bețivă/băutoare – la mujer vinosa, bețiva – la borracha*. Spre deosebire de proverbele în care apar bărbatii purtători ai acestui viciu, unitățile paremiologice despre beție în care apar femeile redau o imagine mult mai aspră, deoarece pentru mentalitatea populară o femeie care bea este mai aspru condamnată: *Baba învie de răchie,/ Moșu moare de jigoare, Mândra bea și chiuiește; mândrul tace și plătește, Țara piere de tătari și ea bea cu lăutari, La borracha no quiere pasas, La mujer de mal recado, de beber tiene cuidado, La mujer que mucho bebe, tarde paga lo que bebe, Mujer que al vino se da, ¿a qué vicio no se dará?, Mujer vinosa, desastrosa, Mujer vinosa, mujer lujuriosa, Mujer vinosa, no hay en el mundo peor cosa*.

Concluzii

Proverbele au fost create în timpuri îndepărtate de către autori populari anonimi, care au redat mentalități, comportamente și imagini cotidiene care sunt marca unui popor. Aceștia au captat în proverbe măiestria limbii orale, care s-a cristalizat, prin intermediul paremiografilor, în colecții, iar colecțiile au transmis de-a lungul secolelor înțelepciunea populară. Unele proverbe, cu caracter universal, se întâlnesc în mai multe limbi, existând între ele diferite grade de echivalență. Altele, sunt proprii poporului și culturii pe teritoriul cărora au fost create, având un caracter național sau regional. Am observat în materialul paremiologic folosit în acest articol faptul cele mai multe proverbe nu au echivalent în cele două limbi, ca urmare a realităților sociale și morale specifice fiecărui popor în parte. Următoarea categorie este aceea a proverbelor care corespund gradului de echivalență conceptuală; proverbele echivalente parțial sunt inferioare numeric celor echivalente conceptual, iar cele mai rare sunt cele care au un grad total de echivalență (un singur proverb). Compararea proverbelor din două sau mai multe limbi și identificarea gradelor de echivalență dintre acestea ne indică un mod de multe ori comun de a gândi și de a interpreta realitățile cotidiene, precum și o luptă a comunității împotriva viciilor și a dezechilibrului social și moral. Astfel, prin intermediul ironiei proverbelor despre lene și beție membrii comunității, care pun accent pe muncă și pe valorile pozitive, doresc să-i reabiliteze pe purtătorii acestor vicii.

Referințe bibliografice

- Bălan, I. D. (ed.). (1974). *Cartea înțelepciunii populare. Proverbe*. București: Editura Minerva.
- Canciovi, M. A. (2006). *Tipuri umane în snoava populară românească. Studiu caracterologic*. București: Editura Etnologică.
- Correas, G. de. (1906 [1627]). *Vocabulario de refranes y frases proverbiales y otras fórmulas comunes de la Lengua Castellana*. Madrid: Establecimiento Tipográfico de Jaime Ratés.
- Corpas Pastor, G. (1997). *Manual de fraseología española*. Madrid: Gredos.
- Hințescu, I.C. (1985). *Proverbele românilor*. Timișoara: Editura Facla.
- Junceda, L. (2006). *Diccionario de refranes, dichos y proverbios. Más de 5000 refranes, dichos y frases proverbiales*. Madrid: Editorial Espasa Calpe, S. A.
- Muntean, G. (ed.) (1984). *Proverbe românești*. București: Editura Minerva.
- Sbarbi, J. M. (1922). *Diccionario de refranes, adagios, proverbios, modismos, locuciones y frases proverbiales de la lengua española*. Vol. I-II. Madrid: Librería de los Sucesores de Hernando.
- Stoian, S. and P. Alexandru. (1978). *Pedagogie și folclor. Gândirea pedagogică a poporului, reflectată cu deosebire în proverbe și zicători*. București: Editura didactică și pedagogică.
- Zanne, I. A. (2004 [1895-1903]). *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*. Vol. I-X. București: Scara.
- Zorin, V. K. (2008 [2006]). *Genele și cele șapte păcate capitale*. București: Editura Cartea Ortodoxă.